

3. Максименко С. Д., Яланська С. П. Генетико-креативний підхід: діяльнісне опосередкування особистісного розвитку : монографія. Київ, 2021. 448 с.
4. Яланська С. П., Кононова М. М. Аналіз показників стресостійкості та копінг-стратегій студентів закладів вищої освіти. *Технології розвитку інтелекту*. Том 8, №1(35). 2024.
5. Ярош Н. С. Практика саногенної рефлексії як умова ефективної стрес-долаючої поведінки особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Психологія. 2016. № 61. С. 39–44.
6. Beck A. T., Epstein N., Brown G., & Steer R. A. An inventory for measuring clinical anxiety: Psychometric properties. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1988. No 56(6). P. 893–897.

ЗМІСТОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ПІДЛІТКІВ-НЕФОРМАЛІВ

Лаврінєнко В. А.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
Lavrinenko.vitaliy@gmail.com*

Останніми роками в сучасному суспільстві відбулися глибокі трансформації, які спричинили істотні зміни в осмисленні життя особистістю. Зокрема, в кризових соціально-політичних умовах, зміні превалюючих цінностей та норм поведінки, відбувається нівелювання гуманістичних цінностей підтримки, допомоги, визнання пріоритету сім'ї та ролі особистості в суспільному розвитку. Особливо гостро на такі кризові явища реагують молоді люди, які не мають сформованої системи особистісних смислів при вираженому прагненні довести дорослість і самостійність як намагання вирішити підліткову кризу.

Особливим видом «віднаходження свого неповторного шляху життя» серед підлітків є участь в неформальних об'єднаннях, які, поряд із забезпеченням можливості реалізації комунікативних прагнень для підлітків, надають їм певні шаблони осмислення життя, закріплені в постулатах субкультури та декларовані її послідовниками [3]. Тож, участь молоді особистості в діяльності субкультури виступає не лише як спосіб «проведення часу» чи «засвоєння нових і не стандартних комунікативних програм», але і є активним процесом побудови і структурування осмисленої картини світу та усвідомлення власного «Я».

Проблемі сутності ціннісно-сміслової сфери особистості присвячені роботи З. Карпенко, Г. Радчук, М. Рокича. Вплив чинників оточуючого середовища на формування ціннісно-сміслової сфери особистості представлений у працях таких вчених, як І. С. Булах, В. Павелківа [2], І. Пустовалова, Ю. Сошина [4]. Проте, неоднозначні наукові дані актуалізують питання впливу соціальних дискурсів на

сміслову сферу підлітка відповідно до багаторівневості особистості та соціальної обумовленості процесів розвитку.

Дана публікація відображає окремі аспекти комплексного емпіричного дослідження впливу міжособистісної взаємодії в неформальних об'єднаннях на розвиток ціннісно-сміислової свідомості підлітків. У ньому взяли участь 312 респондентів – учнів віком від 12 до 15 років. За показником статі до вибірки увійшло 214 хлопців та 98 дівчат. До експериментальної групи увійшли 156 підлітків, які входять до неформальних об'єднань «емо», «готи», «футбольні фанати», «скін-хеди», «металісти», «рокери», «панки», «репери». У даній публікації відображений окремий аспект даного дослідження – опис змістовних показників смислової сфери підлітків експериментальної та контрольної груп, що вивчено за «Методикою межових смислів» (Д. Леонтєв)

Аналіз даних вивчення змістовного компоненту ціннісно-сміислової свідомості підлітків передбачав здійснення ієрархічного кластерного аналізу методом кореляції векторів значень (кореляція Пірсона), що виконаний за допомогою пакета статистичних програм SPSS 21.0 for Windows. Для цього із усієї сукупності смислових конструктів, які використані представниками двох досліджуваних груп, складені узагальнені переліки смислових конструктів (що відображають як граничні, так і вузлові категорії) окремо для експериментальної та контрольної групи. При цьому, у разі семантичної близькості чи ідентичності конструкту у групі вузлових та граничних смислів, він зараховувався під однією позицією, а його кількісне вираження у протоколах людей сумувалися [1].

Внаслідок проведеного кластерного аналізу на середніх рівнях подібності визначено 7 кластерів.

Перший кластер містить такі смислові конструкти: 21) пізнання світу; 23) відповідати за вчинки; 20) активне життя; 22) саморозвиток. Даний кластер охоплює семантику активної життєвої самореалізації підлітків-неформалів, їх прагнення на основі набуття знань про оточуючий світ, бути активними у житті, розвивати власні знання і можливості. Така самореалізація виражається і в прояві вагомої життєвої характеристики досліджуваних – відповідальності за власні вчинки як показника життєвої зрілості, що починає формуватися у ціннісно-смісловій свідомості в даному віці.

Другий кластер включає конструкти: 15) належність до групи; 18) почувати що потрібен; 2) дружба; 10) бути єдиним з іншими; 5) розуміння з іншими; 6) спілкування; 8) доведення дорослості. Зміст даного кластеру відображає значимість міжособистісної взаємодії для особистісного розвитку підлітків експериментальної групи. Через процес міжособистісної та внутрішньо групової комунікації неформали

проявляють своє «почуття належності» до групи, отримують розуміння від інших та емоційну підтримку від них на основі психологічної спільності. Цікавим є те, що до даного кластеру віднесений і смисловий конструкт «доведення дорослості». Це, загалом, відповідає поглядам на становлення особистості у підлітковому віці, коли здійснення провідної діяльності – міжособистісного спілкування – призводить до кристалізації головного особистісного новоутворення даного періоду – почуття дорослості. Спілкуючись з однолітками у групах, неформали трансформують власний «образ Я» у свідомості, що набуває ознак психологічної зрілості та розцінюється як спроможний до самостійного функціонування.

До третього кластеру увійшли смислові конструкти: 4) свобода та 14) незалежність від батьків. Семантика даного кластеру охоплює прагнення відмежування від батьківського контролю як прояв свободи. Тобто, у свідомості підлітків-неформалів відмежування від батьків, спроможність приймати рішення самостійно є проявом свободи. Діагностично значимо те, що підлітки-неформали сприймають включення до групи та єдність з оточуючими (визначені у другому кластері) як доведення власної дорослості, проте отримання свободи у їх свідомості пов'язано з відмежуванням від батьків. Такі смислові зв'язки досліджуваних свідчать на користь значимості соціального оточення у розвитку особистості підлітка.

Четвертий кластер представлений конструктами 13) відчувати спокій і впевненість та 17) уникати проблем. Семантика даного кластеру охоплює орієнтацію підлітків-неформалів на ескапізм, уникнення від проблем в системі стосунків та житті загалом як спосіб досягнення емоційно позитивних станів.

П'ятий кластер містить конструкти 1) самостійність та 3) незалежність. Даний кластер відображає найбільш суттєві та загальні тенденції підлітків-неформалів до реалізації почуття дорослості як основного новоутворення даного віку – самостійність та незалежність.

Цікавим є поєднання на більш високому рівні кластеризації третього, четвертого та п'ятого кластерів, що може інтерпретуватися таким чином: у підлітків-неформалів досягнення, свободи, незалежності (у тому числі і від батьків) та самостійності семантично пов'язано із необхідністю уходу від проблем, травмуючих подій та осягненням стану спокою. Проте, одночасно, дана орієнтація пов'язана і з прийняттям, підтримкою і взаємодією у системі групових взаємин. Це свідчить про наявність ознак негативного досвіду у ціннісно-смисловій свідомості неформальної молоді.

Шостий кластер представлений конструктами: 7) необхідність виділятися та 12) визнання представників субкультури. Даний кластер відображає значимість ідентифікації з субкультурою як протистояння

формальній структурі взаємин у підлітків експериментальної групи. Важливо те, що конструкти даного кластеру у дендрограмі не поєднуються ні з якими іншими кластерами (окрім останнього загального об'єднання в один кластер). Це свідчить на користь особливої ролі дискурсів субкультури та активності у неформальних об'єднаннях в структуруванні семантичного простору ціннісно-сміслової свідомості представників експериментальної групи.

Сьомий кластер представлений конструктами 11) отримувати задоволення, 19) розваги, 9) жити та 16) сміливість у відстоюванні поглядів. Даний кластер відображає гедоністичну спрямованість усвідомлення від процесу життя та відмежування від оточуючих. Зміст даного кластеру відображає специфічне поєднання гедоністичної спрямованості підлітків, їх намагання досягнути процес життя та протиставлення себе оточуючим, що, знову ж, призводить до задоволення.

Таким чином, процедура кластеризації дала можливість визначити сім найбільш вагомих змістовних тенденцій в усвідомленні життя підлітками експериментальної групи. Це тенденції: активної життєвої самореалізації підлітків-неформалів, значимість міжособистісної взаємодії для їх особистісного розвитку, прагнення відмежування від батьківського контролю як прояв свободи, орієнтації підлітків-неформалів на ескапізм, прагнення до самостійності та незалежності, значимість ідентифікації з субкультурою як протистояння формальній структурі взаємин, гедоністичної спрямованості усвідомлення від процесу життя та відмежування від оточуючих. Такі тенденції осмислення життя неформалів диференціюються та набувають якісно нових ознак за умови розгляду характеристик смислової сфери неформалів із субкультур різної спрямованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лаврінченко В.А. Структурні та змістовні характеристики смислової сфери підлітків із неформальних об'єднань. *Психологія і особистість*. 2020. №1. С. 71–93.
2. Павелків В. Р. Психогенеза агресивної та деструктивної поведінки в підліткових субкультурах: дис.... докт. психол.наук 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія», 05 – соціальні та поведінкові науки (053 – психологія). Рівне, 2019. 360 с.
3. Смысловиттєві цінності сучасних підлітків в умовах євроінтеграційного поступу України: монографія / [Журба К. О. (ред.), Бех І. Д., Доукуїна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М.]. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 155 с.
4. Сошина Ю. М. Психологічні особливості формування ціннісно-сміслових настановлень у підлітковому віці : дис....канд. психол.наук 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». К., 2016. 174 с.